

AZ ELSŐ KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR KOLOZSVÁRT

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának adattára 1940–1944

■ Az iskolák, egyetemek levéltári mindmáig a kutatók számára is nehezen megközelíthető kincseket rejtnek. Ezek felkutatása nem is egyszerű feladat, hiszen tisztázni kell, hol is található a gyűjtemény, mennyire épen maradt fenn, rendezett-e. Szerencsés esetben a megőrzött törzskönyvekből, személyi lapokból össze lehet állítani a diákok névsorát, esetleg születési hellyel, évvel, vallási hovatartozással bővítve. Így képet nyerünk az intézet fontosságáról, a magyar értelmiség képzésében játszott szerepéről, hatósugaráról. Ha megőrződtek az intézeti jegyzőkönyvek, hivatalos levelezések, akkor a tanintézet működésére, alárendeltségi viszonyaira is fényt tudunk deríteni. A diáknévsorok felkutatásának kezdeményezője és vezetője évtizedek óta Szögi László. Felbecsülhetetlen mennyiségű levéltári adat vált közkinccsé az ő és tanítványai munkássága nyomán.

Kolozsvári viszonylatban főleg Varga Júlia végzett kiemelkedő munkát az egykori jezsuita tanintézet, majd Királyi Líceum diáknévsorainak az összeállításával. Az 1872-ben alapított kolozsvári tudományegyetem levéltára a történelmi megpróbáltatások során eléggé szétszóródott. Nagyon hiányos központi gyűjteménye a kolozsvári Állami (ma Nemzeti) Levéltárban őrződött meg. Az Orvosi Kar és az 1775-től működő előzménye, az Orvos-sebészi Tanintézet szinte teljes anyagát 1945-ben a Bolyai Egyetem Orvostudományi Kara magával vitte Marosvásárhelyre, s ott elég épen megmaradt, amíg átvette az állami levéltár. Ma

is az ottani fióknál őrzik. 1918-ig terjedő diáknévsorait 2004-ben Victor Karady és Lucian Nastasă tette közzé egy Budapesten megjelent angol alapnyelvű kötetben. Most kiderül, hogy a rövid életű Közgazdaságtudományi Kar majdnem teljes levéltárát 1944-ben elmenekítették, s a Budapesti – egy ideig Marx Károly nevet viselő – Közgazdaságtudományi Egyetem levéltárában helyezték el, most a Corvinus Egyetem levéltára őrzi.

A levéltárát először Szögi László kezdte kutatni, és ő ismertette 1988-ban megjelent kötetében. Aztán az új nevet kapó, egyetemes jelleget öltő tanintézet levéltárvezetője, Zsidi Vilmos vállalta magára a gyűjtemény kincseinek a feldolgozását, közzétételét. Ezek hallgatói névsorok, mutatók, repertóriumok és dokumentumközlések. Most sor került a levéltár kolozsvári vonatkozású állaga, diáknévsorai és mutatói közzétételére.

A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karát 1940-ben, az egyetem Kolozsvárra való visszahelyezésével egyszerre alapították. De nem volt előzmény nélküli.

A 19. század első felében a felekezeti tanintézetek keretében működtek jogakadémiák, ezek két-három év alatt készítettek fel a fiatalokat a közéleti pályára. A nemesi rétegek leszármazottjai is szorgalmasan látogatták a jogi kurzusokat, még ha nem is föltétlenül készültek bírói, ügyvédi, jegyzői, szolgabírói, netán alispáni pályára. Az írások, fogalmazók általában csak gimnáziumi tanulmányokkal rendelkeztek, s

a latin nyelvet kellett ismerniük. Az 1850-es évektől igencsak megnövekedett az irodai alkalmazottak száma, s több rétegük is kialakult. Az 1872-ben megnyílt kolozsvári tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának a hallgatói tették ki a diákság felét. Itt sokan csak néhány évet végeztek, művelték magukat, élvezték a diákéletet. A törekvő fiatalok megszerezték az abszolutóriumot, amely az egyetemi tanulmányok befejezését igazolta. Akik tényleges elhivatottságot éreztek a pálya iránt, azok egy vizsga és a disszertáció megvédése után jogtudományi vagy államtudományi doktorátust szerezhettek. Akik mindkettővel rendelkeztek, a „doctor utisque juris” címet használták. Az egyetem jogi karát végzetek aztán elhelyezkedhettek az igazságszolgáltatásban vagy a közigazgatás magasabb tisztségeiben. A jogi karon mindig volt egy tanszék, mely a közgazdaságtan és pénzügytan előadását biztosította. Ezt első alkalommal Berde Áronnal töltötték be, akit rögtön az egyetem rektorául is megválasztottak.

A számos közintézményben azonban nem követelhetek minden alkalmazottól egyetemi diplomát. Megjelentek a néhány osztályt végzett kistisztviselők, akiknek az alkalmazáskor legfeljebb az írás és számolás terén lehetett képzettségük, aztán menet közben tanulták meg a sajátos feladatokat. Ez sokaknál nehezen ment, hónapokig kellett vesződni velük, amíg belejöttek a munkába. A kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara kezdeményezésére megszervezték a középfokú tisztviselők képzését: a posta, a vasút, a kereskedelmi vállalatok, bankok alkalmazottait kellett előképzésben részesíteni. 1878-ban megnyílt a kolozsvári Felsőbb Kereskedelmi Iskola. Ebbe többnyire a polgári iskola végzettjei iratkoztak be. Elvégzésekor érettségit is tehettek. Az intézet 1885-ben kereskedelmi akadémiai rangot kapott, s miután állami intézmény lett, 1887-re felépült díszes Bástyá utcai épülete. Tényleges főiskolává csak 1902 őszétől vált, amikor beindult a négy féléves felsőfokú akadémiai kurzus, melyre csak érettségi dip-

lomával lehetett jelentkezni. Az intézetet 1919-ben „átvették” a román hatóságok, s az „Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale” (Felsőfokú Kereskedelmi és Ipari Tudományok Akadémiája) címmel tisztelték meg. Magyar tagozatát még egy ideig meghagyták, de a 20-as évek végére elsvasztották. 1940-re egyetlen magyar tanára maradt, a magyar kereskedelmi levezést előadó Szentkirályi Sámuel.

1940 őszén felmerült a kérdés, hogy állítsák-e vissza a magyar tannyelvű Kereskedelmi Akadémiát, vagy létesítsenek egy Közgazdaságtudományi Kart az egyetemen. Minthogy akkoriban csak a fővárosi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen folyt ilyen jellegű tényleges felsőfokú szintű képzés, az egyetemi kar mellett döntöttek. De ez a kar örököse lett a kolozsvári Kereskedelmi Akadémiának, így Bástyá utcai épülete vált székhelyévé (ma a kolozsvári Műegyetemhez tartozik). A kar tíz tanszékkal indult, s tanárait ugyancsak nehez volt összeválogatni, s az ide kinevezést nyertek közül sokan rövid idő múlva a fővárosba távoztak. A kontinuitást az akadémiával Szentkirályi Sámuel, valamint a közgazdaságtan és pénzügytan tanára, Lazar Livius képviselte. Szentkirályit rögtön dékánná is választották.

A most megjelent kötet egy 13 oldalas bevezetővel indul. Ennek első része a kolozsvári egyetemi hagyományok igen sűrített feltérképezése. Egyetlen bevezetés sorolja fel az 1581-ben alapított Báthory-egyetemtől az 1919-es román „átvételig” a kolozsvári felsőoktatási intézményeket, ide még a teológiákat is beveszi. Majd következik az 1940-es bécsi döntés, s az egyetem visszatelepítése és a Közgazdaságtudományi Kar megalapítása. Végül táblázatszerűen az öt tanulmányi év dékánjait sorolja fel: Szentkirályi Sámuel, Kovrig Béla, Luckhaub Gyula, Sövényházi Ferenc, Rajty Tivadar.

A második rész az *Oktatási rendszer, tantárgyak* címet viseli. Itt már lényeges megállapításokat tesz. Például a kolozsvári és a budapesti karoknak nem teljesen azonos a működési szabályzata. Kolozsvárt kétféle végzettsé-

get lehetett szerezni: kereskedelem-tudományi bizonyítvány (2 tanév után), közgazdaságtudományi oklevél (4 tanév és a megfelelő szigorlatok után). Nem volt közigazgatás-tudományi és gazdasági szaktanári képzés. Az okleveles közgazdák egy szakdolgozat megvédésével és két melléktárgyból letett vizsgával doktori fokozatot nyerhettek. Megtudjuk, hogy a szigorlatokon milyen tárgyakból kellett írás-, illetve szóbeli vizsgát tenni. A karon három ideiglenesen megszervezett szaktanfolyam is működött: revizori (a visszacsatolt területek részére), társadalombiztosítási, szociális tanfolyam.

A tanári kar bemutatása következik. A már említett két helybéli tanár mellé a szegedi egyetemről pályázott át Deér József a magyar történeti tanszékre, az egri joglíceumból érkezett Pálosi Ervin a gazdaságpolitikai tanszékre. A többiek budapestiek voltak: Kovrig Béla (társadalompolitika), Nyárády József (üzemgazdaságtan), Luckhaub Gyula (kereskedelmi számtan), Rónai András (politikai földrajz), Sövényházy Ferenc (kereskedelmi és váltójog), Ósy-Oberding József (szövetkezeti politika). Már az első tanévben Nyárády, Deér és Rónai a fővárosba távozik. A Deér katedráját nem töltik be, a másik két tanszékre az Erdélyi Tudományos Intézet két tanárát hívják meg: Rajty Tivadar (üzemgazdaságtan), gróf Teleki Géza (gazdasági földrajz). Az 1941-ben elhunyt Pálosi Ervin gazdaságpolitikai tanszékére Kislégi Nagy Dénes érkezik Budapestről. Luckhaub Gyula 1944 júniusában hal meg, tanszékét már nem tudják betölteni. A kémiai és mechanikai technológiát meghívottként előadó Ruzitska Béla 1942 nyarán bekövetkezett halála után tantárgyait a Matematika–természettudományi Kar oktatója, Imre Lajos veszi át. A professzorok mellett tanársegédek, néhol gyakornokok működtek. A kar 1944 májusáig – egy tanszék kivételével – a Bástya utcai épületben működött, akkor a katonaság lefoglalta épületét, s valamennyi tanszék átkerült az egyetem központi épületébe. A szerző a tanári karból nemzetközi elismerést kivívóként említi

Deér József akadémikust, Kovrig Béla közoktatásügyi minisztert (1944–45), gróf Teleki Géza és Rónai András földrajztudósokat.

Újabb részben a Közgazdaságtudományi Kar hallgatóiról kapunk lényeges adatokat. Tulajdonképpen ez a hat alfejezetre oszló rész képezi a bevezető lényegét. A diáklétszám állandóan növekedett. 1940/41-ben 294 rendes hallgató volt beírva, 1943/44-ben pedig 662. Az első négy teljes tanévben 1265 diák iratkozott be, ami tanévenként 310 fiatalt jelent. A törzslapokban – nem mindig – feltüntetett nemzetiségi hovatartozás alapján a döntő többség, 927 fő (73,28%) magyar volt, németnek és románnak 21–21 diák vallotta magát, még akadt szlovák, olasz, orosz is.

A hallgatók vallási megoszlása változatosabb képet mutat. Vezetnek a katolikusok (47,75%), majd a protestánsok (39,29%) következnek, 10% nem nyilatkozott. Izraelitának 38-an (3%) vallották magukat, de a hatályos törvények hatálya alapján még 8 hallgatót nyilvánítottak zsidónak. A szerző rámutat, hogy az antiszemita túlkapások nem e karról indultak, mindig a joghallgatók voltak a kezdeményezők.

A hallgatók születési helye és lakhelye vizsgálatából az derül ki, hogy Kolozsvárról származtak a legtöbben (17,6%), az egyéb erdélyi területekről jövők következnek (35,7%), még Budapestről, Bécsből és Pozsonyból is érkeztek néhányan. A fiatalok társadalmi háttérét vizsgáló táblázatból kitűnik, hogy a legtöbb szülő/gyám már nyugalmazott volt (132 fő), aztán jönnek a MÁV/CFR-dolgozók (57), kereskedők (51), állami alkalmazottak (22), földművesek (21), tisztviselők (19). Tehát főleg a középosztály küldte a karra gyermekeit.

A hallgatók előtanulmányait illetően meglepő az eredmény: a legtöbben (80% felett) érettségi diplomával rendelkeztek. Sokuknak már volt felsőfokú végzettsége, néhánynak doktorátusa is. Feltételezzük, hogy az érettségi nélkül érkezettek idő közben megszerezték diplomájukat, vagy csak tanfolyamra iratkoztak be. A középiskolát végzetek 61%-a Magyaror-

szágon, 28%-a Romániában végezte iskolai tanulmányait. E bizonyítványok 56%-a csak *elégséges* minősítést tartalmaz, 24%-uk is csak *jó* minősítést kapott. Ami arra utal, hogy nem a legjobb tanulók iratkoztak e karra. A diákok között nagy a korkülönbség, a legidősebb 1891-ben Szamosújvárt született, a legfiatalabbak 1925-ben.

A hallgatókkal kapcsolatos érdekességek is felsorolásra kerülnek: első és utolsó beiratkozott, diplomát szerző. A tudományos hírnévre szert tett hallgatók közül hármat méltat: Möcsényi Mihály (1919–2017) Kossuth- és Széchenyi-díjas kertészmérnök, a kertészeti Egyetem 1991–1993 közötti rektora; Schultheisz Emil (1923–2014) orvostörténész, kórházigazgató, 1974–1984 között egészségügyi miniszter; Incze Miklós (1922–2010) szegedi születésű történész. Nos, itt a listát jócskán bővíthetjük, ha azokat is számba vesszük, akik Erdélyben maradtak, itt érvényesültek. Betűrendben tűnnek fel: Benke Sándor (1922–1992), a kolozsvári egyetem Közgazdasági Karának tanszékvezető tanára; Guráth Béla (1915–1990) sportember; Imreh István (1919–2003) gazdaságtörténész, szociológus, egyetemi tanár, akadémikus; Jordáky Lajos (1913–1974) közgazdász, szociológus, egyetemi tanár, szerkesztő; Lőrinczi László (1919–2011) költő, író, szerkesztő; Mandula György (1919–1949) író, szerkesztő, holokauszt-túlélő; Tóth József (1915–2005) kolozsvári egyetemi tanár; Tóth Kálmán (1910–1962) bibliográfus, könyvtárigazgató.

A Közgazdasági Kar megszűnése című rész rámutat, hogy a tanítás megszüntetését már 1944. április 12-én országosan elrendelik, májusban az épületet is lefoglalja a katonaság. A tanárok nagy része és a diákok többsége elmenekül a közeledő orosz csapatok elől. A városba október 11-én vonulnak be a „felszabadítók”, de csak 1945. március 13-án adják át a várost a román közigazgatásnak. Itt egy kétes mondatot találunk, kihagyott szóval. Arra utal a szerző, hogy a magyar egyetem Bolyai János nevével tovább folytatja működését 1959-ig, amikor beolvasztják a ro-

mán Babeş-egyetembe. Jó lett volna említeni, hogy nem ugyanarról az egyetemről van szó. A Bolyai Egyetemet 1945. május 29-én román királyi törvényrendelettel teljesen újonnan alapították, s kapott egyetlen középiszkolai épületet. Mindent előlről kellett kezdenie. Az Orvosi Kar meg kénytelen volt Marosvásárhelyre költözni. Csak néhány tanár képviselte a kontinuitást.

A Források és Irodalom címet viselő rész felsorolja a kötet összeállításához felhasznált, a Corvinus Egyetem Levéltárában található fondokat, a kiadott forrásokat és a szakirodalmat. Végül a kötet szerkezetének ismertetését és a köszönetnyilvánítást olvasatjuk.

Maga, a könyv törzsanyaga, az adattár hét fejezetből tevődik össze.

1. Kari tanácsülések ülési napirendi pontjai 1940. október 25. – 1944. július 1.

Az egyetemi szabályzat havi egy rendes tanácsulást írt elő, ahol a dékán vezetésével meg kellett tárgyalni az érkező le- és átiratokat valamint a felmerült oktatási-nevelési kérdéseket, a tanszékek helyettesítését, betöltését, tanárségek kiválasztását. Az időközben felmerült vagy sürgős ügyek intézésére rendkívüli tanácsuléseket hívhattak össze. Ezt a rendet a rendhagyó, háborús időkben alig tartották be. A négy tanév alatt összesen 63 (valójában 68!) tanácsulást hívtak össze, évi átlagban 17-et. Meglepő, hogy az első években minduntalan megjelenik a tanácsulésen Szily Kálmán államtitkár és Molnár Andor miniszteri osztálytanácsos. Ilyenkor az államtitkár elnököl. Így az új kar beindításánál ők bábáskodtak, a felmerülő kérdésekre azonnal választ adhattak. A tárgysorozatban néha csoportosították az ügyeket, néha csak felsorolták. Gyakran a 30-at is meghaladja a tárgyalta ügyek száma. A jegyzőkönyv teljes szövege sok mindent elárulhat. Ez a szöveg a megadott helyen online érhető el. A napirendi pontok összeállítását Zsidi Bernát végezte.

2. A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar[ának] tanszékei, intézetei és tanárai [az] 1940/41–1944/45

tanévekben. Itt tanszékenként csoportosítva, alkalmazásuk sorrendjében következnek a rendes és rendkívüli tanárok, tanársegédek, díjtalan vagy díjas gyakoronokok. A 40 személy között a gazdaságföldrajzi tanszéknél felbukkan Xantus János tanársegéd, természettudós, a kereskedelmi és politikai számtani intézetnél Cseke Vilmos tanársegéd, matematikus, későbbi egyetemi professzor neve.

3. A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar – dékáni hivatal iratai 1941–1944. A bevezető sorok utalnak rá, hogy az első tanévből nincsenek iratok, a következő két tanév iratainak csak töredéke maradt fenn, a negyedik tanévnek (1944/45) az iratanyagát sikerült szinte hiánytalanul Budapestre juttatni. Az utolsó tanévre vonatkozóan alig van irat. Az összesen 658 iratot táblázatban tüntetik fel: az irat tárgya – iktatószáma – levéltári raktári egysége (doboz). Itt 1943/44-ben olyan tárgymegjelöléseket is olvashatunk, mint „az egyetem értékeinek elszállítása”, „az egyetemi tanárok arcképgyűjteménye”, „Dr. Lazar Livius román származású professzor távbeszélő állomásának kikapcsolása”, „egyetemi dolgozók gyülekezésre hívása, hogy megnézzék az óvóhelyre vezető menekülőutat”, vagy „zsidó hallgatók az egyetemi előadásokon való megjelenésének engedélyezése”.

4. A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar – beiratkozott hallgatói 1940–1944. Itt a majdnem teljes törzslapgyűjtemény 1271 hallgatóra vonatkozó, táblázatba foglalt adatait találjuk. A rovatok: családnév – utónév – 2. utónév – 3. utónév – rang, cím – születés éve – születés helye – születési hely vármegyéje – egyetemi beiktatás éve. Sajnáljuk, hogy a vallásnak nem jutott rovat. A rang, cím rovatba többnyire a dr. vagy az ifj. kerül, de akad báró, gróf, vitéz megjelölés is. Az utónév 3. rovatba esetenként a férjzett nőknek a leánynevét jegyzik be.

5. A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán kereskedelem-

tudományi bizonyítványt szerzett hallgatók – 1942–1944 (1948). Összesen 67 ilyen bizonyítványt osztottak ki. A táblázatban a hallgató neve, a bizonyítvány megszerzésének dátuma és a bizonyítvány száma szerepel. 1943. június 19-én adják ki a 64. számút, s utána öt évvel még hárman a fővárosban kapják kézhez a kiérdemelt okiratot.

6. A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán oklevelet szerzett hallgatók – 1940–1944 (1948). Itt 149 hallgató nevét, születési helyét, születési idejét és az oklevél kiadásának dátumát találjuk szintén táblázatba foglalva. Az első oklevélen az 1942. jún. 11-i dátum szerepel, s folyamatosan 1944 decemberéig bocsájtják ki a diplomákat, majd kettőt 1947-ben, az utolsót pedig 1948 februárjában.

7. A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán doktori szigorlatra jelentkezettek – 1941–1944 (1948). Ebben a táblázatban 85 személy szerepel: név – születési hely – születési idő – végzettség – értekezés címe – avatás időpontja. Az avatás sorrendje szerint sorakoznak a nevek. Az első avatás 1941. június 28-án történt, a felavatottak jó része tanulmányait a kolozsvári román felsőbb fokú tanintézetben vagy a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen végezte. Figyelemre méltó a megvédett értekezések néha hosszú címe, szakember ezekből bizonyára következtetéseket vonhatna le. Az utolsó avatás időpontjául 1944. december 11. szerepel, úgyhogy itt nem indokolt az 1948-as év feltüntetése a címben.

Rövid angol nyelvű összefoglaló zárja a kötetet. A borítón az egyetem főépületének az 1940-es években készült felvétele, a kötet végén pedig egy 1942-ben Kolozsvárt kibocsátott latin nyelvű közgazdászdoktori oklevél látható.

Kétségtelenül a kiadvány hasznos, eddig nem ismert adatokkal gazdagítja a kolozsvári egyetemtörténetet, s mint segédlet is felhasználható az internetes vagy helyszíni levéltári keresésben.

Gaal György